

Újabb adatok Prohászka Ottokár közszerepléseihöz

Fazekas Csaba

2019-ben jelent meg a – Schütz Antal szerkesztette, monumentális *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái* sorozatból kimaradt – 150, Prohászka Ottokártól származó hosszabb szöveget tartalmazó kötet.¹ Ahogy az ilyenkor lenni szokott, ezt követően a szerkesztőnek újabb és újabb dokumentumok kerültek a kezébe, ezért jelen közleményünket az említett kötet kiegészítésének, egyben a nagy hatású püspöktől származó további nyilvános szövegek előkerülésére és közzétételére való figyelemfelkeltésnek is szánjuk.

Az első műfaját tekintve interjú, 1919 november végén készült.² A püspök ekkor is rendkívül elfoglalt volt, ennek illusztrálására elég megjegyezni, hogy november 30-án is megjelent egy – gabonaellátással kapcsolatos – szövege, ugyanekkor Budapestről Székesfehérvárra visszatérve előadást tartott diákoknak, egy héttel később pedig a fővárosi Urániában, az Új Nemzedék matinéján volt nagy hatású szónoklata aktuális társadalmi, szociális kérdésekről,³ nem is beszélve további, decemberi cikkeiről és beszédeiről.

Nyilatkozatának első részében érezhetően megfelelni akart annak a – személye felé ekkor gyakran irányuló – elvárásnak, hogy diagnózist adjon az ország politikai helyzetéről. A püspök igyekezett elébe is menni ennek a várakozásnak, és a válságos pillanatokban a bátorítás üzenetét fogalmazta meg, amelynek lényege, hogy bár kisebb lesz az ország területe, fontosnak a magyarság egységes fellépését, ezáltal az erő felmutatását tartotta. Az erős, sikeres fellépésnek a zálogát – az ebben az interjúban részletesebben kifejtett – keresztény-nemzeti gondolatban látta. A magyarság történelmi megmaradását és nagyságát nyilvánvaló aktuális áthallásokkal kapcsolta össze a keresztény vallási és a magyar nemzeti gondolat egységesként kezelt koncepciójával. A liberális eszméknek a keresztény-nemzeti gondolattal való szembeállítását ezúttal is a romlottság szimbólumaként tekintett város (különösen a főváros) és a magyar falu, a romlatlanságnak, az „igazi” nemzeti karakter hordozójának minősített parasztság kontrasztjaként fogta fel,⁴ és ismét határozottan adott hangot a földbirtok-reform követelé-

¹ Válogatás Prohászka Ottokár közszerepléseiből, 1919–1927. (Cikkek, interjúk, beszédek) Sajtó alá rend.: Fazekas Csaba. Miskolc, 2019. (továbbiakban: VPOK.)

² Ld. 1. sz. dokumentum. Ennek erősen rövidített verziója napvilágot látott a *Testvér* című székesfehérvári lapban is, ennek közlésére: VPOK. 52–53.

³ Ld. VPOK. 53–57., 64–65.

⁴ FAZEKAS CSABA: Adalékok a falu szerepének megítéléséhez a Trianon utáni magyar politikai gondolkodásban. In: *Agrártörténeti Szemle*, 2020. 3–4. sz. 163–176., 168–172.

sének. Prohászka már korábban is úgy gondolta, hogy a magyar társadalom felemelkedésének kulcskérdése a parasztság életviszonyainak komplex javítása, ez már legnagyobb hatású örökbérlet-konceptiójából és későbbi megnyilatkozásaiból is egyértelműen kiderül.⁵ Az új tulajdonviszonyok kialakítása mellett a parasztság életviszonyainak, iskolázottságának javítását is felvetette, amelyet szorosan összekapcsolt az életképes paraszti parcellák kialakításának igényével. Szóba hozta még a katolikus autonómia kérdését, amely ekkoriban szintén foglalkoztatta, legalábbis a nyilvánosság előtt kifejtett nézetei mellett naplójában is írt erről: „Meggyőződés, hogy míg kath.[olikus] egyházi javak vannak, nincs béke, hanem irigység. Nos, az autonómia lehetetlenség; tehát nálunk is a szekularizáció csinálja majd meg az egyházi reformot. Ha lesz katolikus parlamenti párt, az talán be fogja látni, hogy máshonnan reformot nem várhat, s nem is fog ellene tenni.”⁶ (Azt már csak a későbbiek ismeretében tehetjük hozzá, hogy Prohászka nem sokkal később maga is a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának nemzetgyűlési képviselője lett, de a párt politikája is kiváltotta a püspök folyamatos elégedetlenségét.)

A másik alább közölt szöveg egyike Prohászka számos, egyházi ünnephez kapcsolódó elmélkedésének.⁷ Egy – különösen remek szónoki képességekkel és írói vénával rendelkező – katolikus főpaptól nem szokatlan, hogy a kereszténység nagy ünnepein (karácsony, húsvét, pünkösd) megfogalmazza gondolatait, és Prohászka különösen gyakran élt e műfaj kínálta lehetőségekkel. Főleg karácsony időszakára volt jellemző, hogy vallási elmélkedésekbe és a Jézus születéséhez kapcsolódó spirituális üzenetek megfogalmazásába bocsátkozott, ezt 1919 után is folytatta.⁸ Viszont nagyon sok december 25-én megjelent írásában a karácsony gondolatát politikai publicisz-

⁵ BALOGH MARGIT: Örökbérlet vagy verkli? – Prohászka Ottokár örökbérlet-javaslat. In: Prohászka ébresztése, II. Szerk.: Szabó Ferenc S.J. Bp., 1996. 69–79. (továbbiakban: BALOGH, 1996.)

⁶ PROHÁSZKA OTTOKÁR: Napló. III. 1919–1927. Szerk.: Felsővályi Ákos. Székesfehérvár, 2013. (Jubileumi sorozat, 8.) Online: Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár: ppek.hu, 800. sz. – 2021. május. (1919. november 22.) Prohászka autonómia-konceptiójáról ld. pl.: SARNYAI CSABA MÁTÉ: „Az autonómia sürgetése a kor uralkodó eszméinek megnyilatkozása”. (Prohászka Ottokár katolikus autonómia megközelítése a századfordulón.) In: Prohászka Ottokár, Magyarország apostola és tanítója. Tanulmányok Prohászka eszmévilágáról. Szerk.: Szabó Ferenc S.J. – Mózesy Gergely. Szeged, 2002. 85–96.

⁷ Ld. 2. sz. dokumentum.

⁸ Prohászka Ottokár: *Új elmélkedések*. Szerk. Schütz Antal. Bp., 1929. (Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái – továbbiakban: POÖM. –, XIX.) 45–79.

tikákhoz, közéleti diagnózishoz, a következő esztendőre vonatkozó sajátos programhirdetéshez társította,⁹ ilyen indíttatású interjúkat is többször adott a sajtónak.¹⁰ Nem feltétlenül a legnagyobb példányszámú politikai lapokban helyezte el mondanivalóját, az alább közölt publicisztikája is egy kifejezetten réteglapnak tekinthető orgánumban, az Országos Központi Hitelszövetkezet értesítőjében jelent meg. Ugyanakkor nagyon is általános érvénnyel, programszerűen erősítette meg a például egy évvel korábbi interjújában foglalt tézisét, miszerint a parasztságot tartotta Magyarország és a magyar nemzeti közösség sajátos helyreállítása legfontosabb társadalmi bázisának. Ebből a gondolatból a kisparaszti gazdaságok szövetkezeti háttérű összefogásának – általa korábban is gyakran hangoztatott – igényét következett, amelyet szembeállított a szabad verseny elvére épülő kapitalizmus egészségtelen, és a magyar viszonyokra szerintem nem alkalmazható elméletével. Külön kitért a falu művelődési viszonyainak elemzésére, a vidéki lakosság gyakorlatias, korszerű ismereteket átadó oktatási rendszerének szorgalmazására. A karácsonyi jókívánságok keretei így a vidéki Magyarország felemelkedésének átfogó vízióját megfogalmazó politikai koncepció tartalmát foglalták össze írásában.

Ne feledjük, utóbbi cikke már a Nagyatádi Szabó-féle földtörvény elfogadása után született, amellyel kapcsolatban elégedetlenség is kiolvasható sorai között. Prohászka ugyan az egységes kormányzó-párt elnöke volt a törvény elfogadásakor, de annak paragrafusai nem a szellemiségét tükrözték, az ahhoz való hozzájárulása csak aktuális politikai kompromisszum eredményeként értelmezhető.¹¹

DOKUMENTUMOK

1.

Prohászka püspök a magyarság reneszánszáról¹²

Az értelmiség hivatása. – Történelmi egyéniségünk szerint kell élnünk. – A föld és a nép

Székesfehérvár püspöke, Prohászka Ottokár egy napig a fővárosban időzött. Megragadtuk az alkalmat és felkerestük, hogy megkérdezzük, hogyan látja az eseményeket s az irányzatok harcát az új életre ébredt Magyarországon.

⁹ PROHÁSZKA OTTOKÁR: Iránytű. Szerk. Schütz Antal. Bp., 1929. (POÖM. XXII.) 216–219., 264–266.; PROHÁSZKA OTTOKÁR: Sion hegyén. Szerk. Schütz Antal. Bp., 1929. (POÖM. XXV.) 180–196.; VPOK. 67–69., 137–139., 170–171., 255–257., 304–307.

¹⁰ VPOK. 301–304., 353–356.

¹¹ BALOGH, 1996. 78.

¹² 8 Órai Újság, 1919. november 29. 1.

Prohászka püspök a következőket mondotta a 8 Órai Újság munkatársának:

Egy nagy reneszánsz arany kapujában állunk, és mint vihar után a tiszta égre, úgy tekintünk a magyarság jövődjére, és az újjászületés, amely a tetszhalál fájdalmas öléből fakadt, már régen megfogantatott az idők méhében, de mint érett gyümölcs, csak most hullott elénk. A politikai és társadalmi, a gazdasági és szellemi valótlanságok régi Magyarországon nem volt lehetséges ez az önmagunkraeszmélés. Nagy rázkódtatásoknak kellett jönniük, hogy széthasogassák a hazug színpalákat, hogy lássuk végre magunkat, nemzetünket és országunkat, helyzetünket. Nem olyan fényesnek, nem olyan nagynak talán, mint régen képzeletünk, de igaznak, a valóság fájdalmas, de becsületes formájában. Lehet, hogy kicsinyek leszünk, de erősek! Lehet, hogy megkevesbedünk, de egységesek maradhatunk! Lehet, hogy szegényebbek leszünk, de amink van, az a mienk lesz. Minden ország olyan erős, amennyire hisz önmagában és amennyit dolgozni képes önmagáért!

– A magyarság[nak] ez a reneszánsza most a keresztény nemzeti irányban nyilvánul meg. Ami azonban nem valami újonnan kitalált elv, hanem a gondolkodásnak és az érzésnek az az ősi forrása, amely évszázadokon át táplálta a magyarság erejét. Ha azt mondom, nemzeti, ha azt mondom, keresztény, ezzel nem politikai pártot, nem egy felekezetet jelölök meg, hanem kitárul vele és benne az egész történelem. A történelem pedig nemcsak a múlt, történelem a jelen is, és történelem a jövő; mert hisz ez: a nemzet, az állam életének foglalatja, amely nem zárul le a tegnappal, hanem parabolikus végtelenséggel hajlik át az elkövetkezendő időre. A nemzeti és keresztény nem is jelent mást, mint a magyarság történelmi egyéniségét. Azok az intézmények, amelyek nálunk életre keltek és fejlődtek, az a mentalitás, amely a magyar úrnak, mint a magyar parasztnak agyában egyként belegyökeresedett, azok az érzelmi és akaratú indító okok, amelyek a magyar fajiság jellemzői, ezer éven keresztül a nemzeti gondolat és a keresztény erkölcs eszmekörében voltak megtestesülve. A magyar nép egyéniségét kellene megváltoztatni, ha ezektől el akarnánk térni. De ki akarhat eltérni tőle? Hiszen éppen nekünk népünk egyéniségének őseréjét kell továbbfejlesztenünk az új történelem számára.

– A bükknek megvan a maga egyénisége, megvan a tölgynek, a rózsafának és a szőlővenyigének. De mind ez az egyéniség a földből szívódik föl, a mélyen járó gyökerekből futja át a törzset, az ágakat, a leveleket. Így kell a magyar földből, a magyar nép gyökerein és törzsen át, történelmi egyéniségünk életerejét fölszívunk a magyar

értelmiségi osztályokba, hogy végül a kultúrában és [a] művészetben mint virág kipattanjon, gazdagságunkban mint gyümölcs megérjen!

– A föld! A föld és megint a föld, amely drága magyar népünk minden erejét adja, és ezért kell ezt a földet a magyar nép kezébe adni, hogy ő szántsa, ő vesse és ő arassa. Nem a népbolondítók és nem a szobatudósok birtokreformjaira gondolok, hanem egy olyan becsületes birtokrendezésre, amely a földet a paraszt tulajdonába adja, de egyszerre meg is teremti ezeknek a kis birtokoknak együttműködését is. Parcellázással és szövetkezettel, s egy komolyan átgondolt, a magyar természettel számoló földreformmal a nép becsületes gazdasági nevelése mellett egy emberöltő alatt gazdag és boldog Magyarországot teremthetünk.

– Egyszerre kell emelnünk a nép gazdasági és szellemi színvonalát. És ezért épp olyan fontos az iskola átalakítása, mint maga az új birtokrendezés. A falusi iskolában, a falu életére kell nevelni! Szörnyűség, hogy a szegény parasztgyerekeket nyelvtani szabályokkal kínozzák! Minek? Beszélni akarják megtanítani a magyar népet? Hiszen ezt mi tanulhatjuk tőlük! Ki a sok felesleges, nagyképű tananyaggal! Engedjék be a falusi iskola kis szobáiba az élet levegőjét, a mezők, a kertek, a gabonaföldek, az erdők levegőjét, mert bizony mondom, fontosabb, hogy a nép fia megismerje a gabonanemesítést, vagy a burgonyatermés fokozásának módjait, mint a deklinációt!

– A felekezeti béke érdekében sürgősnek látom a katolikus autonómia megteremtését. Amíg ez a kérdés nincs rendezve, amíg az ezzel kapcsolatos nagy vagyoni kérdések levezetésére a módokat meg nem találjuk, addig a megértésnek mindig nehéz akadályai lesznek. A szegény egyházak mindig tüskének fogják érezni a katolikus egyház nagy vagyonát, meg kell tehát teremteni az egyházi vagyon hovaforrásának és rendezésének új módjait, úgy, hogy az közmegnyugvást keltsen, s egyben elvégezhesse a jövőben is – mint a múltban – a rá váró kulturális és gazdasági feladatot.

– Mindenekelőtt azonban, azt hiszem, arra van nekünk, szegény magyaroknak szükségünk, hogy nép és értelmiség, középosztálybeliek és előkelők, összefogjunk jószágban arra a munkára, amelynek el kell takarítania a nemzet útjából a szemetet és az összedőlt romokat, meg kell gyógyítani a háború sebeit és a forradalom betegségeit és újra kell építenie a magunk házáat új szűkös viszonyainkhoz képest, kicsit, de kényelmeset és tisztát. És megint csak azt mondhatom, ha élni akarunk, akkor történelmi egyéniségünk szerint kell élni. Aki ebben segít, az a barátunk, az dolgozzék velünk! Aki ezt meg akarja akadályozni, az az ellenségünk, azt nem tűrhetjük magunk között! ...

A püspök azután kérdésünkre elmondta, hogy a bolsevik uralom alatt sok nélkülözésben és kellemetlenségben volt része. De látszik, hogy erről szerénységből nem akar beszélni és inkább a székesfehérvári és Fejér megyei népet dicséri, amely becsületesen védelmére kelt a nehéz idők alatt, s amelytől a bolsevikiek alaposan féltek.

– Egy milliót vetettek ki sárba a fehérváriakra az elvtársak – mondta, ahogy távozóban kezét fogott velünk –, de bizony nem kaptak egy fillért sem! Mert a föld megvédte a népet és a földhöz nem mertek nyúlni!¹³

A püspök mosolyog és ebből az enyhe, szelíd mosolyból kisugárzik az a nagy szerelem, ahogy ő a magyar népet, meg a magyar földet szereti.

Tóth László

2.

Prohászka Ottokár: Jó karácsonyt a hitelszövetkezeteknek!¹⁴

Karácsonyi jókívánságot szeretnék az Országos Központi Hitelszövetkezetnek mondani!

Magyarországot elsősorban a falu van hivatva megmenteni. Mert falu és föld, föld és haza, haza és nemzet úgy sodródnak egymásba, mint az elszakíthatlan kötél három sodra.

De a falu csak akkor fogja győzni a honmentő munkát, ha a korszakalkotó társadalmi és gazdasági feladatok küszöbén szövetkezeti keretekbe tömöríti népét, enélkül bomlott kéve, s csak sopánkodni tudó tömeg lesz.

Új korszak küszöbén állunk a földbirtok rendezése terén, s ennek az új korszaknak meg kell értenie, hogy ne elvont elveket kergessen, s ne nagyhangú szólamok előtt görbüljön meg, hanem hogy a szövetkezetek előnyeit a tőke áldásaival egyesítse, s hogy gyakorlati, gazdasági irányba törjön magának utat.

Ami először ezt a gyakorlati, gazdasági irányt illeti, arra nézve azt kell mondanunk, hogy a közélet, hála az országos hitelszövetkezeti s „Hangya” szövetkezeti mozgalomnak, most már érti, hogy nemcsak a kenyér, de a politika is a szövetkezeti irányzat előmozdítását követeli. Azelőtt azt nem értette, vagy legalábbis nem értette meg eléggé.

¹³ Ld. erről: GERGELY JENŐ: Prohászka és a Tanácsköztársaság. In: Prohászka ébresztése, II. Szerk.: Szabó Ferenc S.J. Bp., 1998. 80–97.

¹⁴ *Országos Központi Hitelszövetkezeti Értesítő*, 1920. december 25. 2–3.

Többet bízott, vagy látszott bízni az „Emkék”-ben, s a „Fmkék”-ben,¹⁵ mint a szövetkezetekben. Az „Emkék” szebben is szavaltak, míg a pudlik tájékán petróleum- és kocsikenőcsszag kísértett parfüm helyett.¹⁶ A hitelszövetkezetek egyszerű, igénytelen működése nem vert föl nagy port, s így a közmegebecsülésben sem emelkedett, vagy legalábbis nem jutott a közönség öntudatára a szövetkezetek fontossága. Mások meg óvodákkal, s daloskörökkel s kultúrünnepélyekkel gondolták nyeregbe segíteni a magyarságot. Hál Istennek, hogy máshol más és szerencsésebb politikát folytattak, így például a porosz telepítési politika óriási mezőgazdasági hitelt nyitott, s a hitelszövetkezeteket óriási hitelekkel segítette. Ettől ugyan mi még nem lakunk jól, de legalább figyelmeztetésül s eligazítással szolgálhatott nekünk is a porosz példa. Ezt a példát követnünk kell, s ha a telepítésre most nem is vethetünk ki számíthatatlan milliókat, de a hitelszövetkezeti ügyet s annak szervezetét mindenütt s mindenképpen föl kell karolnunk, s elő kell mozdítanunk.

Térjünk át ezután ellenfelünkre, s a liberális szópuffancsokra! Itt is tudunk már eligazodni.

A hitelszövetkezeti érdeket oly erélyesen s elszántan kell szolgálnunk, hogy azt semmiféle szólamért, semmiféle kereskedelmi, túltengő követelőzésért cserben hagynunk nem szabad. Nem szabad a szövetkezeti eszmének a rövidebbet húzni a szabad verseny elvéért, nem szabad a szabad verseny, meg más hangzatos szólammal a szövetkezeti törekvéseket agyonütni. Nekünk a bevált szövetkezeti intézményeket a szabad verseny fölé kell helyeznünk, nekünk a kisemberek gazdasági érdekeit a szabad kereskedelemmel, vagy más nemzetközi tőkeuralommal agyonütni nem szabad. A nyereségvágy se rendítse meg a szövetkezeti intézményeket, s ne homályosítsa el az eszmét, mert a szövetkezetek a közéletet s a közérdeket szolgálják, s nem a nagyobb osztalék végett vannak. Ha a kisemberek tőkéit összpontosítjuk, s ezáltal a többtermelést fokozzuk, akkor azt értük el, hogy a „tőke áldásai” a szövetkezetekre is háruljanak, s ne csak ellene forduljanak.

Íme, egy-két biztató gondolat, s eligazító jókívánság! Meglesz a föld, s meglesz a beruházás hozzá, meglesz a munkás ember, s meglesz a személyi hitele. A beruházás is, a hitel is az a csupasz földnek, s szorgalmas embernek, mint szárny a madárnak. Adjatok tisztességes, munkás s megbízható embereket a hazának, s a hazai földnek, s a hitelszövetkezetek ezeket is földhöz is, beruházáshoz is juttatják.

¹⁵ Prohászka kritikája itt talán az 1880-as években létrejött kulturális egyesületekre, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületre (EMKE) és a Felvidéki Magyar Kulturális Egyesületre (FMKE) vonatkozik.

¹⁶ A pudli itt „pult, bolti asztal” értelemben. Vö. A magyar nyelv értelmező szótára. Bp., 1959–1962. Online: arcanum.com / Kézikönyvtár – 2021. május.

Legyen békesség a földön, legyen társadalmi megnyugvás és konszolidáció, terjedjen el köztünk az erkölcsös munka, s a munkás erkölcs, s akkor egy-két lépést tettünk ismét boldogulásunk felé.